

Guido Gezelle

Urbain van de Voorde

bron

Urbain van de Voorde, *Guido Gezelle*. Querido, Amsterdam 1926

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/voor002guid01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

I.

Half middeleeuwsch nog in volle negentiende eeuw, sluimerde Vlaanderen in de schaduw van belfort en kerk. De commissarissen der Fransche republiek schaften er voor goed ambachten en neringen af en de hoog-getorende hallen werden nutteloos. Doch hieven ze ook de eerediensten op, de kerken konden ze niet ontvolken. Onaangetast sluimert het wezen der gothiek in het Vlaamsche volksgemoed. Het groote rumoer der eeuw van coke-en-ijzer vindt hier zelfs geen zwak echo. Waar, geen dagreis ver naar Zuid of Oost, de hemel zwartgerookt dreunt van de geweldige krachtinspanning der groot-industrie en 's nachts de roode vlammen omhoog slaan, nijverig en onheilspellend, uit de hellekrochten van duizend moderne Pluto's,

blijft Vlaanderen het rijk van de stilte, waar kerk- en kloosterklokken alleen de zwijgzaamheid doorrinkelen, zooals ze 't doen sinds zes of zevenmaal honderd jaar en waar edele zwanen droomen, magnifiek, in de blauwige maannachten der eenzame stadskanalen. Dit leven hier leeft niet mee het groote leven van het overige West-Europa; het neemt geen deel aan zijn koortsige gejaagdheid, zijn ondernemingslust, zijn expansievermogen. Maar ook de tragische worsteling van de ziel tegen de steeds enger omsluitende wurging van de stof kent het niet. Achter een driedubbel koraalrif van aangeboren mysticisme, intellectueele verwaarloozing en maatschappelijke bekrompenheid bleef de Vlaamsche ziel een kalme inham, gevrijwaard tegen de al te spoedig tot dreigende orkanen geïntensifieerde, hooge en oorspronkelijk frisch

leven brengende winden, die de levenszee der negentiende-eeuwsche menschheid in beroering brachten.

De massa van het volk bleef eenvoudig, geloovig, naief. Wel had de medalje haar keerzijde en heerschten in wijde kringen èn domheid èn verdierlijking. Ontkend kan ook niet worden dat een uit velerlei milieu's uitgaand obscurantisme alle moeite deed om het onwetend en onmondig te houden onder de voogdij der grooten, die het voor hun doeleinden wisten te misbruiken. Maar was Vlaanderen eensdeels maatschappelijk en intellectueel verwaarloosd, anderdeels had het datgene bewaard wat in de sombere steden van koortsige inspanning en brutale materialisatie veelal verloren was gegaan: het zuivere en arglooze leven van zijn ziel onbewust gedrenkt aan de geheimzinnige bronnen van het oor-

spronkelijke licht. Thans kunnen we verklaren wat voor een kwart eeuws als een bespottelijke krankzinnigheid hadde gegolden: de cultiveering van het intellect heeft geen klaarheid in 't menschelijke wezen gebracht, integendeel miljoenen in den nacht der stuurloosheid gedompeld. Viviani's trotsch-verschrikkelijke bewering: 'Nous avons éteint les étoiles du ciel!' vindt haar veeleer treurige bevestiging vooral hierin dat de sterren zijn uitgedoofd, niet aan den hemel - maar in de zielen. Eeuwig glimlacht het glorend heelal in zijn onbegrijpelijk mysterie over het faljiet der wetenschappelijke speculaties, maar intusschen werd het diepere leven van onafzienbare menschenmassa's ontredderd ten gevolge van het niet verwezenlijken der gekoesterde verwachtingen bij het wegvallen van vroegere levenswaarden die door

geen andere werden vervangen.

Vlaanderens lot is het geweest afzijds van de ‘Umwertung aller Werten’ rustig en archaïsch te blijven voortbestaan in een grooten vrede van het gemoed, Cherubijnsche Wandelaar te blijven in de sereniteit van onvertroebeld zieleleven en ongestoorden droom waarin de oude symbolen nog even duidelijk tot de harten spraken als in de tijden der zuiverste mystiek. Het nam geen deel aan den gedachtenstrijd, die zoo intens over geheel West-Europa was losgebroken en de problemen waarvoor de denkende menschheid kwam te staan, vonden geen voedsel in het Vlaamsch gemoed. Van het standpunt van den ontvoogden geest uit kon het heeten dat Vlaanderen het land was van de kultureele verachtering, van bekrompenheid en verouderde, inhoudlooze traditie, van

de buitenwereld afgesloten door een Chineeschen muur van bijgeloof en religieus fanatisme. Het scheen inderdaad wel dat na den eersten opbloei van de Renaissance, waaraan de toenmalige Zuidelijke Nederlanden glanzend deel hadden genomen, de ontwikkeling van de Vlaamsche ziel zich veeleer achterwaarts had bewogen, naar de christen middeleeuwen terug, dan wel de nieuwere tijden tegemoet. Ik denk hierbij aan sommige negentiende-eeuwsche Vlaamsche schilders, inzonderheid van de Brugsche school, een Van Hove, b.v. Te weinig aandacht wordt aan deze eigenaardige kunstenaars gewijd en toch lijken ze mij lang voor het neomysticisme van G. Minne en G. van de Woestyne en veelmeer dan wijder gekende artisten, die, op hun oervlaamsche kleurenliefde na, hun eigendommelijkheid soms heelemaal heb-

ben ingeschoten bij een veelal exclusief uiterlijke navolging der Europeesche stroomingen, te wortelen in den diepsten bodem van de Vlaamsche gemeenschap, daar waar zij in hun overigens zeer persoonlijke kunst, die de toenmaals geldende techniek geenszins verwaarloosde, herinneren aan de nog door geen Italiaansch-renaissancistischen invloed aangetaste, heelemaal in den geest der primitieven verwezenlijkte, door-en-door naar de ziel gelouterde, en tevens aangrijpend-menschelijke portretkunst van Pourbus of Joost van Kleeef. De doorsnee-burgers van de sluimerende Vlaamsche steden van omstreeks 1860 leefden in dezelfde atmosfeer als hun voorzaten uit den tijd der Burgondische hertogen en de schilder die dat heeft begrepen, zelf kommunicerend met de ziel van zijn volk, die heeft werk voor alle tijden

verricht. Bewonderend en verbaasd zullen de na ons geborenen bij het beschouwen van dergelijke doeken zich afvragen: welk was het volk, dat midden in de zoo donker-verwarde tijden vlak voor den grooten oorlog, een ziel had bewaard zuiver en diep als die der gothiek? Verbazing moet het verwekken, dat van een gansch volk tot op het einde der negentiende eeuw geen enkel wezenlijk merkwaardig figuur den nieuwen geest vertegenwoordigt, dien geest van critiek en scepticisme, wetenschappelijk determinisme en sociale hervormingszucht en wat uit dit alles volgt: de stuurloosheid, de benauwing, de innerlijke verscheurdheid, kenmerkend voor een nog uitzichtlooze kultureele overgangperiode. In deze speculaties in te dringen was voor Vlaanderen onmogelijk, want ten eerste lagen deze domeinen aan

de peripherie van het Vlaamsche bewustzijn en verder bleef het geestesleven der massa absoluut ontoegankelijk voor een nieuwe wereldbeschouwing die, gezien Vlaanderens geographische ligging en de staatkundige verhoudingen die het beheerschten, noodzakelijk door de Fransche beschaving alhier ingang moest vinden. In zijn gaaf Vlaamschzijn gesloten als een kei voor de Fransche kultuur die de, trouwens sinds eeuwen verfranschte hogere kringen en de na 1830 in de Dietsche provinciën geplaatste regeeringsambtenaren aan de massa wilden opdringen, was het Vlaamsche volk bovendien intellectueel al te onvoldoende gewapend om met behulp van zijn eigen taal te kunnen deelnemen aan het Europeesche gedachtenconflict. Meer dan zijn voorouderlijk mysticisme was de Vlaam-

sche weerbarstigheid aan verbastering gepaard met zijn gebrekkige kennis van eigen taal het bolwerk waartegen de golven van den wereldstrijd der gedachten uiteenspatten. De politieke partijkamp hier te lande kon voor de massa de beteekenis niet hebben van een botsing tusschen kerkelijke dogmatiek en vrij onderzoek en, tenzij in een paar grootere steden waar men het internationale geestesleven meer op den voet was gevolgd, stelde het volk er slechts een matig belang in, plaatselijk vaak opvlammend weliswaar tot een kamp om personen, veeleer dan om ideeën. De bredere scharen van de Vlaamsche bevolking echter aanvaardden zonder critiek wat sinds onheuglijke tijden van geslacht tot geslacht was overgeleverd en de Vlaamsche ziel leefde haar vroom en zuiver leven, ver van het luide rumoer van de

hemelbestorming der nieuwere Titanen, in dien onverstoorbaren vrede die alleen kan gedijen in het betrouwend geloof in tijd en eeuwigheid. In de, overigens niet zeer merkwaardige, litteratuur van die dagen worden nergens de vragen gesteld waarover b.v. de Duitsche geest heeft getobd van Angelus Silesius tot Dehmel en Rilke, verneemt men nergens de kreten van Baudelaire of Sully-Prudhomme, treft men nergens een zelfs verzwakt weerga aan van de problemen waarin een Tennyson - hoe orthodox hij ook was - of een Jacobsen zich verdiepten. De Vlaamsche ziel was sinds de diep-intuïtief schouwende tijden van de geweldige Van Eycks een ononderbroken, gothische verheerlijking van het Lam Gods. - Was hier een stollen van de menschelijke beschaving, een stilstand in de geleidelijke ontwikkeling

van ons geslacht naar een grooter, breeder en vrijer leven, daar waar het geen deel nam aan de enorme Europeesche evolutie in de wereldbeschouwing? Was Vlaanderen, weerbarstig aan een ongebondener levensinzicht en verstoken van de bevrijdende lufenis van wijsbegeerte en wetenschap, die wijde perspectieven hadden geopend waar met primordiale goddelijke wetgeving en traditioneel kerkelijk gezag geen rekening werd gehouden, was het mystieke, naief geloovende Vlaanderen het Sparta van het moderne West-Europa, het land-van-belofte van geestes-omnacting en reddeloos fanatisme, was, tragisch lot van een destijds zoo hoog beschaafd volk, Vlaanderen thans te vergelijken met de rassen van het verre Oosten, midden in hun ontwikkeling gefigeerd? Moeilijk ware 't zulks te beweren,

op een oogenblik vooral waar veler denken, blijkbaar overtuigd een verkeerden weg te zijn ingeslagen, schijnt te willen terugkeeren naar deze domeinen van intuïtief wereldbeschouwen, waar het Vlaamsche onderbewustzijn was blijven stilstaan sinds de dagen der scholastiek, moeilijk vooral als men weet dat Vlaanderen in dit stadium van zijn zieleleven het aanzijn kon geven aan Guido Gezelle.

II

De latente krachten der middeleeuwen ontwaakten machtig in dezen Brugschen tuinmanszoon. Het volk in welks midden zoo'n figuur kon ontstaan is gezond, diep en groot. Gezelle alleen is voldoende om voor velerlei andere tekortkoming schadeloos te stellen, voldoende om een gansche eeuw volksbestaan met glorie te omstralen. Aan geen kunstenaar meer dan aan hem wordt de exactheid van Taine's critische methodes geverifieerd. In deze kleine gotische wereld die Vlaanderen was in de andere, grootere, waar het leven zich naar andere uitkomsten had gewend - kleine plas overgebleven in een nieuw gevormd land na de groote ebbe der middeleeuwsche tijden, - werd deze moderne gothieker geboren en gevormd.

De tijd sloeg voor Vlaanderen anders dan voor het overige Europa en het rythme van het leven was hier rustig, innig en vroom. De eerste indrukken die op zijn ziel hebken ingewerkt kunnen geen andere geweest zijn dan van bloemen en gebed en de synthese van beide in de Rosa mystica der Maria-outers in Mei, op den eersten dag van welke maand hij werd geboren: suggestieve datum voor dezen Franciscaanschen aanbidder van de lentebloemen en van de Moeder-Maagd. Voor de profane wereld is de maand Mei bij uitstek die van de jeugd en van de liefde, van het juichend leven in de ketterende zon, maar in het droomende Vlaanderen worden dan duizenden Lieve-Vrouwaltaren versierd met frissche bloemen en biddende zielen en gaat door de Brugsche straten de gouden processie van het

Heilig Bloed. Als borelingske misschien werd Gezelle door de op aartspriesterlijke handen gedragen gouden rijve gezegend, en geen twijfel of na haar bevalling deed zijn vrome moeder den kerkgang voor hem in de voor den Maria-dienst versierde tempels.

In het geloovige Vlaanderen heeft deze Madonnavereering, onbewust, een diepere beteekenis dan een louter rituële; zij wortelt in het wezen van het volk. Hier wordt door kroostrijke geslachten het heilige Moederschap vereerd, hier is gesymboliseerd en van het tijdelijke in het goddelijk-eeuwige verplaatst de engste zin van die zorgenvolle weelde der vruchtbare moederlijkheid, - de lijdzame, diep-eenvoudige ontvangenis, de smarten van elke baring, en dit gansche, kommerrijke leven van liefde, opoffering en arbeid en soms van

grievende pijn bij de zelfzucht en den ondank der kinderen, dat leven, dat toch straalt van dien innerlijken vrede, die alleen wordt verleend door het besef van den volbrachten plicht, het aanvaarden der eeuwige vrouwelijke roeping: in abnegatie van zich zelf te lieven en te troosten. Opgegroeid onder de hoede van een eenvoudige Vlaamsche vrouw vol toewijding, zachtmoedigheid en vrome liefde, is Gezelle zelf tot een goed, zacht en hulpvaardig mensch gerijpt, simpel en nederig, hoe groot hij ook was van geest en hoe peilloos diep van gemoed; want goed en eenvoudig-kinderlijk van hart moet men heel zijn leven door gebleven zijn om, zelf reeds grijsaard, dit gedicht te kunnen schrijven, het meest spontane, het meest ongekunstelde, het machtigste en diepste gedicht misschien dat ooit een liefheb-

bende zoon aan zijn moeder heeft gewijd:

't En is van u
hiernederwaard
geschilderd of
geschreven,
mij, moederken,
geen beeltenis,
geen beeld van u
gebleven.

Geen tekening,
geen lichtdrukmaal,
geen beitelwerk
van steene,
't en zij dat beeld
in mij, dat gij
gelaten hebt,
alleene.

O moge ik, u
onwaardig, nooit
die beeltenis

bederven;
maar eerzaam laat
ze leven in
mij, eerzaam in
mij sterven.

Kind als hij was van kleine, gewone burgers, ontlook Guido's ziel in deze van goedheid en bloemengeur gedrenkte atmosfeer, waarin het huis zijns vaders sluimerde, ginds op het einde van den Rolweg, tegen de vesten, half nog de stad en half reeds het open veld.

Brugge.... het doode! Spreekwoordelijke stad van stilstand en lethargie, van de vele kerken en kloosters, rijk aan de heilige doeken waar de gothiekers hun wereldvizie voor de eeuwen hebben vastgelegd, de stad van de Van Eycks en van Memlinc, wier bronzen en marmeren standbeelden roerloos oprijzen op de met

‘spichtig gras’ begroeide pleinen, maar stad tevens van de machtig schouwende ziel, van den diepen levensdroom in de schaduw der oeroude christelijke monumenten, van die wonderlijke kloosterorden waar aan de wereld verzakende mensen nu nog, als in den engsten tijd der scholastiek hun dagen verwerken, verbidden en verdroomen. Deze stille, mystische stad is als het symbool van gansch het mystieke Vlaanderen en meer dan elk andere draagt zij onuitwischbaar op het voorhoofd der Vlaamsche middeleeuwen driedubbel merk: het belfort van den poorter, het feodale steen en het klooster van den asceet. Het kon als 't ware niet anders of deze stad moest de bakermat worden van den grooten Gezelle, die in zijn enkele hooge persoonlijkheid heeft vereenigd de traditioneele deugden van zijn

stoer geslacht: den adel van den ridder, de ras-fierheid van den gemeentenaar en des monniken diepe en vrome ziel. Gesproten uit dezen heiligen bodem waarmee is vermengd de asch van zooveel wereld-negeerende geslachten, opgegroeid in een atmosfeer zwanger als het ware van den adem des gebeds, onderwezen in den geest der christen theologie, moest Gezelle, dicht bij de gratie Gods, zijn natuurlijke begaafdheid als noodzakelijk ontwikkelen langs de van oudsher vastgelegde lijnen der katholieke levensbeschouwing. Kind van zijn volk, was Gezelle aldus de dichter van zijn volk, en de eenige die werkelijk representatief voor Vlaanderen is. Hij is dit niet, omdat hij van Vlaanderen en zijn bewoners zou geschreven en gezongen hebben, want dit heet niet representatief voor een natie zijn, al evenmin

als een landschap of een persoon louter stoffelijk copieren kan heeten deze bevatten en artistiek beheerschen. Bij hem als bij alle groote dichters is de lyriek de uitspraak van het wezenlijke, van de Idee van zijn ras. Hij is representatief voor het Vlaamsche Volk, omdat hij aan de Idee van dit volk, die zijn ziel en zijn leven is, stijl heeft gegeven, omdat hij de dichter is die het hooger wezen van Vlaanderen, die overgeleverde, angelische droom der mystiek, die midden in een brutalen tijd van stofhuldiging het schoone sieraad was van zijn geestelijk bestaan, heeft vastgelegd in zijn honderdvoudige rythmen. De overdadige zinnelijkheid van dit volk heeft zijn werk genegeerd omdat dit was zijn lagere ongelouterde natuur. Als priester overigens kon hij deze noot niet uitdrukkelijk laten trillen, maar het

is aan zijn ascetisch priesterschap te danken dat zijn scheppende droom nagenoeg uitsluitend heeft verwijld in deze regionen waar hij de Idee van Vlaanderen beelden kon, daar waar zij precies niets meer was dan ziel. Zijn genie heeft uit het onderbewustzijn van het Vlaamsche Volk het eeuwig levende naarvoor gehaald, ditgene dat zijn artistieke grootheid en zijn kultureele beteekenis in de gothische tijden had uitgemaakt; hij heeft het gedaan krachtens zijn eigen kunstenaarsintuïtie, waardoor hij niet een willekeurige hypothese heeft gesteld die de slotsom zou zijn van theoretische bespiegelingen, abstracte dogmatiek of ook romantisch gedroom: dan ware zijn kunst een zielloos systeem geweest waaraan het rythme van het echte leven zou ontbroken hebben; neen, gestalte en geest van Gezelle's poëzie zijn weder,

onder de handen van den kunstenaar, leven geworden, omdat de laatste zin van zijn volk eraan ten gronde ligt, de beweging van zijn gemoed en den klop van zijn aderen, omdat hij de Idee van zijn volk, tot schoonheid omgebeeld, aan dit volk heeft weergegeven. In Gezelle vindt Vlaanderens hooger wezen zich terug. Tegenover deze kunst staat Vlaanderens Idee als tegenover haar spiegelbeeld; Gezelle is Vlaanderens symbool, zijn lot, zijn zegen.

Deze Idee, die doorheen de gansche negentiende eeuw nagenoeg onvermengd leefde in de Vlaamsche ziel, is deze van een Franciscaansch christendom. Een idee eenmaal gesteld, leeft voort door alle latere eeuwen, tot ze eens vervangen wordt door een nieuwe, die beter is dan zij. Tijdelijk teruggedrongen of geïsoleerd te midden van andere stroomingen

strijdig met haar wezen, bloeit zij soms weer sporadisch en vereenzaamd op in een des te intenser luister naar mate haar krachten, lang onderdrukt, meer waren verzameld en geconcentreerd en de wrijving met vijandige factors heviger was geweest. In het subconsciente wezen van de Vlaamsche negentiende eeuw beleefde de geest van het Franciscanendom een late verwezenlijking: Vlaanderen bestond in eenvoud van gemoed, in beperking van behoeften en in harmonie met de natuur; aan zijn stoernaïeve bewoners zou Gezelle zelf later zeggen kunnen:

Zalige lieden, al
te arglooze menschen,
weinig begeerdet gij -
groot was uw hert!

En heel dit latente wezen vond in

Gezelle zijn eindelijk artistieke gestalte. Gezelle is aldus, naast Dostojewski misschien, de voorloopig laatste incarnatie van den geest des christendoms in de literatuur.

Al was hij priester van de Roomsche-Katholieke kerk, en al bestaat er geen reden te twifelen aan zijn orthodoxie, toch waren dogmatische speculaties hem ver. Daarmee kon zijn Franciscaansche ziel zich niet vereenigen. Wel zijn de grondprincipen van het Katholicisme als het ware met zijn wezen vergroeid en is heel zijn werk doorzaaid met kerkelijke gelegenheids- en feestdaggedichten, met liederen voor de Moeder-Maagd en de heiligen, doch hij verliest zich niet in theologische bespiegelingen over de mysteriën, veeleer interpreteert hij de dogma's vrij als eeuwige symbolen en menigmaal, daar waar de groote natuurzanger

zich in gansch zijn machtige gestalte opricht, klinkt een onmiskenbaar pantheïstisch accent door zijn religieuze verrukkingen.

Trotsch is hij priester te zijn:

O 'k sta mij zoo geren te midden in 't veld,
 en schouwe in de diepten des hemels!
 Dan voele 'k mijn herte dat groeit en ik beef!
 o neen dan en ben ik geen slijk meer...
 'k ben geest, ik ben koning, 'k beheersche 't heelal
 'k ben edel, 'k ben machtig, 'k gebiede:

God! - en geknield durf ik spreken nu, - God,
 ik wete U, ik kenne, ik beminne U!

God! ik alleen ben uw priester op aard, uw schepping, dat is mij een tempel en al het geschapene wilt Gij, o God, ontvangen van uit mijne handen.

'k Ben priester, 'k ben autaar, 'k ben slachtofferand
'k ben koning van al 't mij omringend,
en al 't mij omringend, Gij miekt het, Gij gaaft
het mij, om 't U weder te geven;
doch geve ik het niet, o mysterie van God,
gij laat het en 't blijft U verloren!

Voor Gezelle, als voor alle groote religieuze dichters, is schouwen bevrijding. Zij voelen zich niet meer een stuurloos, vereenzaamd individu - het kosmos neemt hen op, terwijl in hun eigen ziel het kosmos rijpt als een vreemde, donkere vrucht. Het eene is niet meer zonder het andere, zonder hen ware de schepping, ware de Schepper niet meer. Deze reeds aan de Indische wereldbeschouwing ten gronde liggende gedachte heeft Angelus Silesius, deze

andere, doch niet orthodoxe katholieke dichter, aldus geformuleerd:

Ich weiss, dass ohne mich Gott nicht ein Nu kan leben:
werd ich zu nicht - er soll vor Not den Geist aufgeben.

Nichts ist als ich und Du - und wenn wir zwei nicht sein,
so ist Gott nicht mehr Gott und fällt der Himmel ein.

Bovenaangehaalde regels van Gezelle zeggen in den grond niets anders. Er is een eeuwige wisselwerking tussen God en den mensch - een rijpen van dingen en mensen in God, van God weer in de mensen. Rainer Maria Rilke, vrij religieus, doch onmiskenbaar aan katholieke bronnen gelaafd, voelt hetzelfde aldus:

Du hast dich so unendlich gross begonnen
an jenem Tage, da du uns begannst,
und wir sind so gereift in deinen Sonnen,
so breit geworden und so tief gepflanzt,
dass du in Menschen, Engeln und Madonnen
dich ruhend jetzt vollenden kannst.
Lasz deine Hand am Hang der Himmel ruhn
und dulde stumm was wir dir dunkel tun.

Doch bij den gothischen Gezelle vereenzelvigt zich zijn wereldbeeld ten slotte met de visie van den Heiland, die, God-Mensch, de machtige synthese is van dit levensmysterie:

...met U in mijn herte en Uw bloed op mijn hoofd,
mijn schuldige voorhoofd, 't verdient het,

met U in mijn herte en mijn oog op het kruis
nog tien stappen, drie stappen, één stap,
nog - driemaal Hosannah: - één stap en één stem...
en 'k vluchte in Uwe armen, o Jesu!

Alle religieuze gewaarwording wortelt in laatste instantie in de natuur, en aan alle Schoonheid gaat heiliging vooraf. Beschaving is vijandin van den godsdienst, in zoover ze niet ertoe bijdraagt de ingeboren Godsconceptie, het wortelsysteem van alle denken, van de zuivere intuïtie los te maken en ermee bewust, breeder, dieper en sterker in de natuur binnen te dringen. Want voor dezer mysterie, dat na het analyseeren van alle verschijnselen en na het blootleggen van alle verborgenheden, ten slotte onaangetast en overweldigend blijft,

keert het speculatieve denken tot zijn uitgangspunt terug, zoodat rationeel bewustzijn en intuïtief beleven samenloopen tot het beseft van het alom-aanwezig-zijn van het mysterie. In Gezelle, modernen denkenden mensch met de primitieve ziel, wordt deze synthese verwezenlijkt door het aanvaarden der verschijnselen als uiterlijke manifestaties der verborgen Godheid, die ieder op zich zelf eigen leven hebben en eigen ziel.

Hier groeit hij ver uit boven het Joodsch-christelijke dogma der Schepping, die naast den zuiveren Geest der Godheid een onbezielde natuur van louter stof aanvaardt. Krachtens zijn kunstenaars-intuïtie voelt hij, in God, ook de natuur als heilig en bezielde, en zich zelf consciënte drager dezer wereldverschijning. Doch deze aanvaardt hij zooals zij zich aan zijn wezen openbaart, bij hem is geen

poging om de eerste oorzaak uit te diepen of anders te bevatten dan zij door zijn godsdienst wordt geformuleerd. Aan het uitzicht der dingen had hij op zich zelf genoeg, alom zag hij Gods diep gelaat en de natuur was hem heilig om haar goddelijken oorsprong. Zijn opname van de natuur, haar verschijnselen en haar mysterie was zoo onmiddellijk, zoo geweldig was de indruk dien ze maakte op zijn dieper wezen, dat men bij hem gaat denken aan een tijd waar de mensch met alle sterke, onverbruikte zinnen midden in het mysterie der dingen werd geboren, in dit mysterie waardoor hij zich zijn leven lang omgeven wist en waarvan hij de onthulling niet wenschte. Maar Gezelle's mysterie is niet dit verre, primitieve, uit de voorhistorie der menschheid. Zijn mysterie zingt van de door het Christendom voor-

gehouden verborgenheden. En omdat Gezelle's artiestenziel de heiligheid van het Al gevoelde, kon hij het tot schoonheid beelden:

Als de ziele luistert
spreekt het al een taal dat leeft,
't lijzigste gefluister
ook een taal en teeken heeft;
de blâren van de boomen
kouten met malkaar gezwind,
baren in de stroomen
klappen luide en welgezind,
wind en wee en wolken,
wegelen van Gods heiligen voet,
talen en vertolken
't diep gedoken Woord zoo zoet...
als de ziele luistert!

Hoe wonderlijk zulks ook schijnen moge, uit talrijke natuurgedichten van dezen essentieel katholieken poëet, spreekt het onmiskenbaar tot u: de

groote Pan is niet dood! Eenmaal zelfs wordt door Gezelle uitdrukkelijk geformuleerd, wat blijkbaar onbewust ten gronde ligt aan menige zijner verzen, de albezieling is de eerste stap naar de al-vergoddelijking en de dichter krijgt er hier het heel luciede begrip van:

'k Versta nu hoe van drollen, gij
en droezen hebt gedroomd,
wanneer ge, noordsche heidenen
verkeedet in 't geboomt.

Bij 't razen van den winter
en bij 't nijpen van den nacht,
is de oude, grimme reuzenzegge
ontstaan in uw gedacht.

Het is dat de diepste zin van alle godsdienst één is; - zelfs monotheïsme en polytheïsme sluiten elkaar niet uit. In zijn verheerlijking van de natuur

nadert Gezelle de Helleensche wereldbeschouwing, waar talloze goden en halfgoden leefden en wandelden onder de mensen. Feitelijk waren al deze godheden niets dan de belichaming, niet alleen van de natuurverschijnselen, maar zelfs van de meest gewone dingen die voorkomen in bosch en veld: de vogels, de bloemen, de gonzende bieën, de kabbelende beekjes, de kudden, de wolken, de wind!

De oude Grieken waren oorspronkelijk een herdersvolk, als bijna alle primitieve volkeren trouwens - en het herdersberoep meer dan elk ander is er een van eenzaamheid en schouwing, waar het doorgaans weinig tot inspannende activiteit gebrachte lichaam aan den geest den tijd en de kracht overlaat zich in het wezen der dingen te verdiepen. In hun eenzame dagen en nachten luisterden

de Grieken naar al de geluiden der natuur en werden zij met al haar vormen vertrouwd; hun licht gewekte fantasie verpersoonlijkte en vergoddelijkte ze alle - vergoddelijkte ze, omdat de volkeren in de kindsheid van hun geschiedenis, de heiligheid der niet door menschenhanden gemaakte dingen begrijpend, meteen hun eeuwigen oorsprong vermoedden. Men heeft trouwens in de wereld met talloze vormen der godheid te doen, en, overheen de wereld, met de goddelijke Eenheid. Deze ééne, ongedeelde Godheid echter kan de mensch met zijn rede niet bevatten, zij is alleen op de wijze der intuïtie waarneembaar en blijft zonder elke voorstelbaarheid. Maar het wezenlijke geluk van de menschen berust juist in deze voorstelbaarheid, zonder dewelke onze erkenning niet is voldaan. Uit deze geardheid van

ons wezen ontsproot het polytheïsme. We moeten leven in een wereld van voorstellingen, ofwel we leven niet meer in onze wereld. Met een woord: wij kunnen de aardsche goden niet ontberen, ofschoon wij den Eénen, Eénigen, Onbekenden, den Aleénen achter allen weten.

Wat aldus een wet is van het leven, vergroeid met het diepste wezen der menschheid, wordt van geslacht tot geslacht overgeleverd en evenals wij, fysiek, met onze verst verwijderde vaders zoo eigen zijn als met ons eigen haar, zoo is ook hun psychisch leven in laatste aanleg nog ongewijzigd het onze. Nieuwe godsdiensten en wereldbeschouwingen kunnen namen, voorstellingen, verklaringen veranderen, den wezenlijken zin laten ze onaangetast. Was Gezelle katholiek priester, hij was vooral kunstenaar, en de kunstenaar in zijn zui-

versten vorm, is een hoog en volledig mensch. Aldus was niets menselijks aan Gezelle vreemd en hij, precies zooals onze verste voorzaten, had in zijn religieuze voelen, behoefte aan deze voorstelbaarheid, die in haar oorsprong heidensch is en primitief. Doch bij hem zijn het de beelden, voorstellingen en symbolen van het Christendom die hij op de wijze der kunst als het ware nieuw leven inademt, en hij, die, als een der weinige uitsluitend katholieke dichters grenzenloos opgaat in de natuur, vereenigt al wat eeuwig leeft in déze, machtig met al wat eeuwig in de godsdiensten leeft. Iets van het Dionysische natuurgevoel der antieke Grieken bij het lenteontwaken wordt christelijk-symbolisch uitgebeeld in b.v. volgend gedicht, waar het niet meer de god van den wijn, maar de Heiland is die de wereld uit banden des winters verlost:

Rechte neerwaards,
ongelenigd,
valt de sneeuw; die
 blij noch blank
moze maakt en
moze menigt,
straten verre en
 uren lang.

Koud is 't, schoon de
dagen langen
en de bijstere
 wolkenlucht
houdt den mensch bij
't vier gevangen
daar hij schaars de
 vlagen vlucht.

Zal 't dan nooit meer,
moegeknezen
vrij mijn hert, van
 kommer zijn?
Zal 't dan nooit meer

uitgebezen,
zal 't dan nooit meer
zomer zijn?

Zonnekrachten,
brandt en bluisert,
breekt de ketenen,
schendt het graf,
daar ik zitte en,
weggeduisterd
wachte, och arme, uw'
stralen af.

Kan 't niet helpen?
Wil noch zal men
nimmer luisteren
naar mijn stem? ...
'Hallelujah!'
hoore ik galmen,
'Christus rees: rijst
mee met Hem'.

Godsdienst en natuur zijn bij Gezelle

de twee hoofdbronnen van de poëtische stroomen die zijn kunst door vloeien. Het zijn deze oerbronnen die onuitputtelijke diepten ontwellen en die nog altijd de zielen der menschen met leven spijzen. De natuur is weliswaar voor den grooten christelijken dichter het werk van Gods handen, doch zóó, dat God wezenlijk in alles tegenwoordig is. Geen wezen, geen ding in bosch en veld dat met zijn aardsch, stoffelijk uitzicht en leven hem niet het overaardsch, onstoffelijk, onzichtbaar en onvatbaar wezen der Godheid voor zijn geestesoogen oproept. Het schrijverke 'schrijft' Gods naam, in de kleuren der bloemen ziet hij de hand van den eeuwigen Schilder, de vogels o de vogels vooral, zingen, tjilpen, kwetteren van hem in hun duizend talen; Gezelle's verzen zelf dan kweelen, merelen, orgelen; zijn poëzie wordt zelf een stuk natuur,

een onvergelykelijke woordmuziek waar alle geluiden van bosch en veld en beek worden vertolkt, waarin ieder vogel zijn stem heeft, waarin rond elke bloem de bieën gonzen, waarin de boomen wiegen en ruischen en droomen, waarin de rusteloze optocht der jaargetijden voorbijgaat en met een onvergetelijke uitdrukking haar eigen, scherp en diep geteekend aangezicht toont, waarin de lente glimlacht en bloeit, de zomers branden en zwoegen, de herfstboomen dikke tranen weenen, de barre winter nijpt en de rave haar boodschap laat kraaien. En in dit alles is het immanente daarzijn der Godheid aanwezig. Zijn poëzie is als de ‘tjilpende berg’, de ‘tjilpende goden’ der ouden, Athene's Akropolis, wier eeuwig kwetterende, lichtgeveêrde bewoners misschien aan den meest vrijen der Grieken, Aristophanes, in

zijn waarlijk Dionysisch bestaan, zijn ‘Vogels’ hebben ingegeven. Aldoor herinnert Gezelle aan de natuurvergoddelijking der Hellenen, wier wereldvizie identiek was met de zijne: Overal, in het veld, het bosch, het water, het riet, de lucht, zagen en hoorden de Ouden hun tallooze goden, overal ziet Gezelle het verduizendvoudigde, diepere wezen van zijn éénigen God.

o Diepheid, ongekend,
o rijkheid, onbeschreven,
o wondere weldaadbron,
o schoot, nooit uitgegeven,
vol levenwekkend licht
vol lichtontwekkend leven
vol lijf- en zielsgenot!

'k Aanbade u, waart gij niet
zoo ik en mijns gelijken,
't zij sterren, die 'k alom
zie aan den hemel prijken,

't zij vogel, vissche of dier,
die land en zee bereiken,
een' enkele blom van God!

Gansch zijn scheppende daad is één beelding, één monumentale verheerlijking van zijn kosmisch natuur- en Godsgevoel, en ten slotte is hij zoo één met deze natuur, voelt hij zoo den drang van al wat stoffelijk bestaat naar de telende zon, van al wat geestelijk leeft naar den oer-eeuwigen oorsprong, dat hij zich weet als de bloemen des velds, hulpeloos, nederig en nietig onder de oneindigheid, maar hij toch bewust van zijn goddelijke herkomst, en verlangend, met het ontzaglijk verlangen van alle groote religieuse zielen, opgenomen te worden en weer één te zijn met het ongeschapen Princiep waarvan gescheiden, geboren te zijn geweest in den doem van de stof en den

angst van de vereenzaming, midden in het bewustzijn der al-samenhoorigheid, een onverklaarbare en toch misschien noodzakelijke beproeving is geweest, verlangen dat culmineert in het supreme gedicht - Ego Flos:

Ik ben een blomme
en bloeie voor uw oogen,
geweldig zonnelicht,
dat, eeuwig onontaard,
mij, nietig schepselken,
in 't leven wilt gedoogen
en, na dit leven, mij
het eeuwig leven spaart.

Ik ben een blomme
en doe des morgens open,
des avonds toe mijn blad,
om beurtelings, nadien,
wanneer gij, zonne, zult
heropgestaan, mij nopen,
te ontwaken nog eens of

mijn hoofd den slaap te biën.

Mijn leven is
uw licht: mijn doen, mijn derven,
mijn hope, mijn geluk,
mijn eenigst en mijn al,
wat kan ik zonder u,
als eeuwig, eeuwig sterven,
wat heb ik, zonder u,
dat ik beminnen zal?

'k Ben ver van u,
ofschoon gij, zoete bronne
van al dat leven is
of immer leven doet,
mij naast van al genaakt
en zendt, o lieve zonne
tot in mijn diepste diep
uw aldoorgaanden gloed.

Haalt op, haalt af! ...
ontbindt mijn aardsche boeien,
ontwortelt mij, ontdelft

mij! ... Henen laat mij..., laat
daar 't altijd zomer is
en zonnelicht mij spoeien
en daar gij eeuwige, ééne
alschoone blomme, staat.

Laat alles zijn
voorbij, gedaan, verleden,
dat afscheid tusschen ons
en diepe kloven spant:
laat morgen, avond, al
dat heenmoet, henentreden,
laat uw oneindig licht
mij zien in 't Vaderland!

Dan zal ik vòòr...
o neen, niet vòòr uwe oogen
maar naast u, nevens u
maar in u bloeien zaan,
zoo gij mij, schepselken,
in 't leven wilt gedoogen
zoo in uw eeuwig licht
me gij laat binnengaan.

Dit vers, één der laatste die hij schreef (het dagteekent van November 1898 en de dichter stierf precies een jaar nadien) is van een groote beteekenis voor de kennis van het innerlijke zieleleven van Gezelle. Het is niet alleen, van kunststandpunt uit, de zuiverste en machtigste synthese die hij over tal van vorige, trouwens zeer merkwaardige voorbereidselen heen, van zijn dubbele bron van inspiratie: Vlaanderens geloof en Vlaanderens natuur, heeft bereikt, het is tevens de meest definitieve en hoogste uitdrukking van zijn zinnelijke, zij het ook naar de ziel gelouterde, menschelijkheid.

III

Er werd gezegd dat Guido Gezelle, hoe groot artiest hij ook was, geen volledige bevrediging kan schenken en geen volledig dichter was noch kon zijn, omdat hij niet ontroerd was geweest voor de vrouw, of althans aan deze ontroering, gesteld dat hij ze heeft ondergaan, terwille van zijn priesterschap geen uiting heeft mogen geven. Gezelle zou de liefde niet hebben gekend en dit moest een beklagenswaardige leemte blijven in zijn persoonlijkheid.

Mijns erachtens is niets zoo oppervlakkig als dergelijke bewering, oppervlakkig en tevens onjuist, want zij gaat alleen op in zoover liefde voor een levende vrouw zou zijn bedoeld; van een dergelijk gevoel is inderdaad geen spoor te vinden in

heel Gezelle's werk. Doch de erotiek omsluit heel wat meer dan enkel de phases der geslachtelijke liefde, die misschien wel de éérste oorsprong is van alle erotisch beleven, doch veelal, van physiologische verschijnselen en generisch doeleinde ontdaan, in essentie geabstraheerd naar andere domeinen van het leven, het zielsleven thans, wordt afgeleid. Om het liefdegevoel niet gekend te hebben was Gezelle beslist te groot artiest; alle kunst is in wezen beeld-en-rythme geworden erotiek, zonder de zinnen geen opname van het leven, geen communiëring met de wereldziel. Erotiek is niet alleen drang, maar ook gevoel en prikkeling van alle zintuigen, extase van het gansche organisme onder de inwerking van den liefdeverwekkenden factor. Deze mocht voor Gezelle de vrouw niet zijn, maar dat alles in hem aanwezig

was om zich met gansch zijn wezen over te geven, in een machtigen, laaienden drang, aan het algemeen menschelijke, onafwijsbaar gevoel der liefde, dit bewijst de hooge vlucht zijner extatische lyriek en de scherpe, onmiskenbaar sensueele onmiddellijkheid waarmee zijn natuur de indrukken der hem omringende wereld onderging. Zijn priesterlijke staat gunde hem niet het vermeien van zijn zinnelijkheid in de meest voor de hand liggende regionen der liefde, namelijk in de betrekking van man tot vrouw, en het is overigens wel mogelijk, ja bijna twijfelloos dat van meet af zijn erotische impulsies zich afwendden van het aardsche, sensueel genot en zich vroegtijdig naar meer gelouterde verrukkingen richtten, zoodat hij het priesterschap verkoos als deze staat waarin hij zichzelf dan nog het minst geneigd zou gevoelen,

gewone wereldsche, want dan verboden wegen op te wandelen. Geheel zijn werk toont aan dat hij zijn liefdegevoel canaliseerde in de richting van het metaphysische, waarbij zijn liefde voor de natuur slechts het noodzakelijke aardsche steunpunt was voor zijn machtigen 'schwung' naar de oneindigheid. Dat het hem echter niet altijd, vooral in zijn jeugd, mogelijk was aldoor in het aetherisch rijk der objectlooze, alleen in het onstoffelijk en onvatbaar wezen Gods een eeuwige bestemming vindende liefde te verwijlen, bewijzen enkele verzen zijner rijpste mannenjaren, verzen die aan oud-leerlingen opgedragen, hoe zuiver en vergeestelijkt hun rythmen vloeien, hoe begeerte-vrij en stofontdaan hun bijna ademlooze hijging lispelt toch, door hun van zware menselijkheid oververzadigde en van onbepaalbaar, onuitgedrukt en

aan-zich-zelf-niet-toegegeven verlangen, oorspronkelijke erotische zinnelijkheid verraden. Daar is het droefgeestige, ja bijna levensmoede 'Ik misse u', daar is het plots weer zinnelijke, van genot-aan-het-daarzijn overvloeiende: Een Bonke Keerzen, Kind, daar is vooral het weemoedigdroomende, van den polsslag des beheerschten levens donker-rythmisch, van verlangenloos smachtende gevoels-intensiteit kalm en breed golvende gedicht: Dien avond en die rooze:

'k Heb menig uur bij u
gesleten en genoten,
en nooit en heeft een uur met u
me een enkelen stond verdrotten.

'k Heb menig blom voor u
gelezen en geschonken,
en lijk een bie, met u, met u
en honing uit gedronken,

maar nooit een uur zoo lief met u,
zoolang zij duren koste,
maar nooit een uur zoo droef met u
wanneer ik scheiden moste,
als de uur wanneer ik dicht bij u,
dien avond neêrgezeten,
u spreken hoorde en sprak tot u
wat onze zielen weten.
Noch nooit een blom zoo schoon,
van u
gezocht, geplukt, gelezen,
als die dien avond blonk op u,
en mocht de mijne wezen!
Ofschoon, zoo wel voor mij als u,
- wie zal dit kwaad genezen! -
een uur bij mij, een uur bij u,
niet lang een uur mag wezen;
ofschoon voor mij, ofschoon
voor u,
zoo lief en uitgelezen,
die rooze, al was 't een roos van u
niet lang een roos mocht wezen,
toch lang bewaart, dat zeg ik u,

't en ware ik 't al verloze,
mijn hert drie dierbre beelden: u,
dien avond - en - die rooze!

Dit onsterfelijke gedicht, dat door Gezelle opgedragen is aan zijn oudleerling en vriend Dr. Eugeen Van Oye, bevat niets dat ook niet zou kunnen gezegd zijn aan een geliefde vrouw. Het is wonderlijk en verbijsterend en te geweldig intens van gevoel, opdat de mensch, die dit heeft geschreven geen macht van liefde en leven in zijn wezen zou besloten gehad hebben. Het is ook geschreven in deze nog onvolledig gekende periode van Gezelle's leven, éven vóór die groote stilte die over hem is gekomen. Wat aanleiding heeft gegeven tot dit zwijgen is nog niet uitgemaakt, al helt men thans over naar de meening dat enkel de bedekte vervolging waaraan hij toen

vanwege de geestelijke hiërarchie van zijn bisdom te lijden had, de voornaamste oorzaak ervan zou zijn. Wel is deze verklaring niet à priori te verwerpen, en kan de miskennis waaronder hij bovendien als dichter te lijden had, wel een rol hebben gespeeld, maar eenerzijds staan alle kunstenaars in den aanvang van hun loopbaan aan deze miskennis bloot en anderzijds is het wel wat bevreemdend dat een groote ziel als Gezelle zich het zwijgen zou hebben laten opleggen, door een zoo gansch uiterlijken factor, hoe gehoorzaam priester hij ook was. Niemand feitelijk belette hem te schrijven.... Daarom geloof ik dat het wel niet al te gewaagd zou zijn, hier andere, dieper liggende oorzaken te vermoeden en, met het oog op zijn gansche persoonlijkheid zooals wij die kennen uit zijn werk, dit jarenlange zwijgen

in verband te brengen met een ander, machtiger, natuurlijk-menschelijk gevoel welks laatste wezen Gezellezelf wellicht niet bevroedde, maar toch vaag als voor hem zondig besepte, waarom de wilskrachtige priester het dan ook negeerde met het gevolg echter dat het op zijn beurt den dichter verstommen deed. Wie zal zeggen dat op dit oogenblik van zijn leven, de sterkste, volbloedigste, meest innerlijk gerijpte daarzijsperiode van den dertigjarigen man, 's dichters diepste zielsaandoening zijn kunst onwillekeurig geen andere banen opjoeg, die het den geestelijke verboden was te betreden, en waarvan hij zich dan ook afwendt, met het gevolg echter dat hij zweeg, liever dan zijn inspiratie geweld aan te doen? Hij zelf bekent het later, met de reserve echter die hij zich altijd oplegt bij het zinspe-

len op zijn intiemer gemoedsleven:

'k Zal mij van te dichten zwichten
zoo 't mijn hert niet wel en gaat:
Wie kan rijpe bezen lezen
van nen tak, die droge staat?

In de laatste gedichten die hij schreef voor dat aanving dit twintig-jaarlange verstommen, dat wel werd afgebroken door menig gelegenheidsvers (de zieleldichtjes) doch waar de gevoelspoëet in hem zweeg, is er een uitgesproken ongelijkheid van inspiratie. Het is, alsof de dichter geen weg wist met zijn aandoening, waarvoor hij geen vast object schijnt te kunnen vinden. Doch machtig, diep en aangrijpend is het gevoel dat in deze 'Gedichten, Gezangen en Gebeden' schuilt. Later zal hij grootscher beelden kunnen, zullen zijn rythmen nog veelvuldiger, zijn taal nog rijker,

zijn visie en synthetische kracht nog geweldiger zijn. Maar zijn gevoel, ofschoon misschien nog intenser geworden, zal toch die aangrijpende accenten niet meer vinden, die eigen zijn aan het jeugdige, hartstochtelijke gemoed. Den dertigjarige is zijn gevoel soms te machtig. Hij zoekt en vindt geen bepaalden uitweg. Nog is de natuur, zijn latere, groote troosteres als zichtbare afglans van zijn God, voor hem niet alles. Hij beschikt nog niet over dien band die alles zal samenvatten in die latere, ééne, groote, alles-omvattende beschouwing: God-en-de-Natuur. Zijn gevoel is nog over het leven heen gestrooid en gaat van object tot object, als afzonderlijke waarden gevoeld. Wel komt er soms iets meer synthetisch, als het gedicht 'Tot de zonne' waarin de gewaarwording der levenseenheid van mensch en

wereld is gebeeld, sterker nog dan in het oudere 'Ruischen van het ranke riet'. Wel komt hij soms tot een groote religieuse verrukking, een vluchten, weg uit het slijk der aarde, als het reeds in een ander verband genoemde 'O 'k sta mij zoo te geren te midden in 't veld' en als 'Oneindig goed in God'. Maar doorgaans hebben de gedichten van dezen bundel een ondertoon van verbeterde onvoldaanheid, van zwaren weemoed, soms van bittere smart. Dezen toon treft men bij den lateren Gezelle nauwelijks nog aan, en dan meer door berusting getemperd, als: 'Den ouden Brevier', 'Mijn hert is als een blomgewas'. Maar in de verzen van den dertigjarige hebben die smartelijke klanken de acuïteit van het onmiddellijk beleefde, de lillende verscheurdheid van de nog bloedende wonde. Zijn gebeden van toen zijn er zeer

klagende: 'Gij badt op eenen berg' met de in-droevige eindverzen:

...arm als ik en is er geen,
 geen een,
 die nood hebbe en niet klagen
 kan,
 die honger, en niet vragen kan,
 die pijn en niet gewagen kan
 hoe zeer het doet!
 O leert mij, armen dwaas, hoe
 dat ik bidden moet!

Zijn natuurgedichten hebben vaak een pessimistischen grondtoon, als in 'Ach Hemellawerke':

Gij zingt, en mijn klachte ze en
 gaat u niet aan
 gij zingt, en al 't andere, gij
 laat het!

Zoo ook 'Hei da, lieve druppel

water' waarin hij die 'heldere lichtkristalle' dat 'diamanten waterding' waarschuwt tegen de valsche aantrekking der wereld:

Neen en daalt niet, och en daalt niet
aardsche grond is al te vuil,
houdt u ver van hier, en valt niet:
houdt u in den hemel schuil.

En nergens in geheel zijn werk is er een stuk dat zoo doorlild is van levensleed, zoo diep bewogen en zoo smartelijk doorleefd als dit extatisch, machtig volgehouden, overigens heel profane vers, volgens hetwelk de kunst ten slotte het eenige schijnt dat hem overblijft:

O Lied! o Lied!
gij helpt de smert
wanneer de rampen raken,
gij kunt, o Lied, de wonde in 't hert,

de wonde in 't hert vermaken!
O Lied! o Lied!
gij laaft den dorst,
gij bluscht het brandend blaken
gij kunt, o Lied, de droge borst
en 't wee daarvan doen staken.
O Lied, o Lied!
het zwijgend nat,
dat leekt nu langs mijn kaken,
gij kunt het, en uw kunst is dat,
gij kunt het honing maken...
O Lied, o Lied!

Als men nu bedenkt, dat ook in deze periode de nogal talrijke gedichten aan oud-leerlingen vallen en dat deze gedichten doorgaans gedragen zijn op een breed en machtig golvenden stroom van innig, warm, ingehouden gevoel, als men bedenkt dat deze gedichten een diep-meetrillenden onderton hebben van twijfelenden angst, als de 'Brief',

van eeuwigheidsverlangen overheen scheiding en dood, als: ‘Hoe vaart gij?’, van schemerende droefenis om voorbijë geneuchten, om verleden en vergaan, als: ‘Ik misse u’, een ondertoon vooral van gespannen aandoening als het culmineerende ‘Dien avond en die rooze’, dan eerst begint men zich ernstig af te vragen of de zielecrisis die Gezelle heeft doorgemaakt en hem aan zijn gevoel het zwijgen heeft doen opleggen geen andere, meer door intiem-erotische factors verwekte oorzaken had, dan alleen door uiterlijke omstandigheden bedongene. Ik wil er hier echter nadrukkelijk op wijzen dat er geen sprake van zijn kan bij den seren en dichter eenig geslachtelijk ‘bewustzijn’ te onderstellen, eenig lucid verwijlen bij toegegeven, ongeoorloofde neigingen. Neen, veeleer dient aangenomen, dat het universeel liefde-ge-

voel bij het individu Gezelle in dit tijdperk van zijn leven, voortdurend als het ware ‘in statu nascendi’ verkeerde: tot een klare verstandelijke bevatting van het diepere wezen van dit oergevoel is het bij hem wel nooit gekomen en daar waar het natuurlijk doorbrak in zijn verzen zal Gezelle er wel met de sublieme argeloosheid van zijn reine ziel tegenover gestaan hebben als was hier niets dan eenvoudige sympathie voorhanden: wat het bewijst is dat de malaise, die in hem ontstond toen hij uit den kring zijner vrienden werd gerukt, zich enkel heeft lucht gegeven in smart, nergens in schuldgevoel, wat vermoedelijk toch wel het geval zou geweest zijn, was er bij Gezelle ook maar het minste denkbeeld opgekomen dat iets in zijn gevoel zou aanwezig geweest zijn waaraan hij als priester had beloofd te verzaken. Doch wij

zijn verplicht principieel vast te stellen, dat ook Gezelle hier zijns ondanks ‘dem tausendfachen Geist der Liebe’ was nabij, waarvan Werfel later zal gewagen, want dit is de eenige conclusie die men logischerwijze trekken kan als men eenmaal de stelling heeft aanvaard dat verzen als de hierboven vermelde, verzen zijn van liefde en liefdesmart, iets waaraan m.i. toch niet te twijfelen valt. Het is niet aan te nemen dat aan Gezelle het begrip der Liefde ontbrak: het tot cosmische zielsbewogenheid verwijde levensgevoel van meerdere zijn latere verzen bewijzen het onweerlegbaar. Zoo is het niet onwaarschijnlijk dat de tot de pleniteit zijner mannelijke vermogens gerijpte priester als geestelijke dezen drang des levens, als voor hem ongeoorloofd, wilde beheerschen, en als kunstenaar liever niet meer schreef, - beter niet meer schrijven kòn, daar

hij dan uiting had moeten geven aan andere gevoelens dan diegene die opwelden in de afgronden van zijn gemoed, al zou ook hun engste essentie tot niets dan ziel en schoonheid zijn gelouterd. Hij was altijd door en door eerlijk in zijn kunst: 'Wat ik niet uitgeef en heb ik niet in... Oneigene, ik laat u, gaat varen!' Als essentieel lyrisch dichter overigens kon hij, en dan nog wel in zijn jeugd vooral, niets dan eigen gevoel vertolken, al was hij zich ook toen wel reeds bewust van het al-verband met God en de Natuur. Dat die sympathie voor enkele zijner thans vriend geworden oud-leerlingen, die 'liefde die vriendschap heet' bij Gezelle onbewust haar uitgangspunt vond in levensphenomen die de priester liever niet ontleedde, lijdt m.i. nauwelijks twijfel, ten overstaan van de waarlijk geweldige, bijna hartstochtelijke

bewogenheid die de rythmen der hun gewijde verzen bezielt. Ik meen te mogen aannemen dat we hier staan tegenover dit moment der erotiek, dat aan alle sexualiteit vijandig, en toch uit de natuurlijke en oorspronkelijke zinnelijkheid ontwelt, zich als deze hoogere, metaphysische liefde waarvan Platoon gewaagt in zijn 'Gastmaal' en in 'Phaedros', tot het abstract geestelijke wendt, tot de overaardsche Ideeën van het Schoone, het Ware, het Goede. Ten slotte echter blijft de mensch toch die kreatuur en geest en stof en zelfs zich ophouden bij deze liefde, waaraan de Grieken, in hun opvatting van het leven wel voedsel konden verschaffen door een zinnelijk object als uitgangspunt te nemen in de voor hun gevoel in geen geval onnatuurlijke pederastie, was voor den strengen, met christelijke levenswaarden

gevoeden Gezelle absoluut ondenkbaar. Maar in laatste instantie bleef hij toch een mensch, en het is niet onmogelijk dat hij, achterdochtig op zichzelf wellicht op grond van de kwellende malaise die hij onderging en misschien toch ook wel bij het intense trillen der gevoelsnaar, dat toch ook hém onmiskenbaar uit zijn eigen verzen moest tegensidderen, ten slotte aan de kunst heeft verzaakt, al werd die verzaking vermoedelijk eerst dan voltrokken, toen na zijn verplaatsing, het zieleleed, aldus ontruikt te zijn aan den geliefden kring, waar hij zijn enig menscheijk levensheil vond, hem innerlijk verscheurde, terwijl de crisis, die een dergelijk gemoedsprocesus bijna noodzakelijk tot gevolg hebben moet, hem overigens alle scheppend werk wel onmogelijk maakte. In het vers, dat zijn door anderen uitgegeven

bundel 'Gedichten, Gezangen en Gebeden' sluit, en dat hij 't Laatste' noemt, zijn er enkele sombere regels, die zoo zwaar gedragen zijn van lijden en verzaken, dat het wel niet anders kan of een geweldig schokkende, bijna vernietigende zielscatastrophe moet hieraan ten gronde liggen; hij richt het woord tot zijn gedichten en zegt:

...uw stem, waarin geen zonde 'n zit,
misschien een ander troost,
uw stemme kan verblijden, schoon
hij droef zij die u miek,
uw stemme kan genezen, zij
uw Dichter nog zoo ziek;
uw stem misschien doet bidden, wijl
ik zuchte en, biddensmoê,
versteend zitte en mijn herte noch
mijne oogen opendoe!

Toen na jaren zwijgens, jaren vol toch

van arbeid en studie, de lyrische dichter in Gezelle weer ontwaakt, is er zelfbeheersching in zijn stem. Het gevoel stroomt niet meer zoo onmiddellijk-teeder en zoo smartelijk vrij. Wel is er geen vermindering van intensiteit - integendeel, doch er is verplaatsing of liever verwijding, veralgemeening van de emotie. Geen spoor meer van de, zij 't dan ook geestelijke sympathie voor bepaalde personen, die toch toeliet in een zekere mate tot het voorhanden zijn van het oorspronkelijk sexueel element te besluiten. De dichter is boven zijn aardsch-menschelijk gevoel uitgegroeid en overschouwt, gelaten en berustend, het leven en zijn stoffelijke begeerten, zonder weemoed, en zonder spijt. Hij staat voor het wereldgebeuren in de sereniteit van den gelouterden geest en den klaren vrede der ziel:

Vaart mij wel dan, slaapt in vreden,
g'hebt mij lang genoeg geplaagd,
wereld, met uw' lastigheden:
neen, ge 'n zult, eer 't morgen daagt
mij geen banden meer doen dragen;
vrij eens wilt het hert mijn
rijdend op den hemelwagen,
rustend in de sterren zijn.

De schatten van gevoel en liefde in zijn gemoed bedolven en beheerscht gedurende tal van jaren, zijn onverbruikt en als het ware nog aangegroeid. Maar nu de dichter weer vrijen loop geeft aan hun oerkrachtige leven, blijkt het dat het centrum van zijn aandoening is verplaatst uit het tijdelijke, individuele leven in de eeuwige, kosmische natuur en enkel nog dezer verheerlijking ten doel heeft, en, door de natuur, de verheerlijking der Godheid. Meer dan ooit is Gezelle van wat men noemt 'de wereld'

afgestorven en zijn zintuigen schenken hem nog slechts het reiner genot van de opname der schepping in haar duizendvoudige aspecten en gestalten. De almachtige emotie waarop hij nu zijn wereld draagt is onmiskenbaar die Franciscaansche liefde die zich in een allesomvattende vervoering uitstort over alles wat is en groeit en leeft. Gezelle, als de groote middeleeuwsche heilige, wandelt, in een nimbus van goedheid en liefde, door Vlaanderens gestadig wisselende natuur. Zijn kunstenaarsoog ziet de vormen en de kleuren en geeft ze levend in zijn kunst terug. De 'zoet gevooisde vinder' is hier waarachtig als de groote droomer van Assisi, die 'zuster' zegt tot zon en maan, en alle vogeltjes en de aarde 'moeder', de winden 'broeder' noemt. Hij praat met de bloemen, kout met de licht-geveêrde zangers. En, terwijl niets hem te min

is, geen mensch, geen dier, geen gewas, neemt hij naast het kleinste, ook het grootste, neemt hij de oneindigheid, de Godheid in zich op. Vlaanderen en zijn menschen hebben thans zijn eerste, bijna jubelende liefde. De aanhef van Andleie, één der oudste in datum onder zijn Tijdkrans-gedichten, is zoo machtig van gevoel, zoo extatisch-verrukt, en tevens zoo diep-teêr van emotie, dat deze regels onvergetelijk blijven meezingen in het hart van alwie ze eens heeft gelezen:

Jordane van mijn hert
en aderslag mijns levens,
o Leye, o Vlaamsche vloed,
lijk Vlandren, onbekend;
hoe overmachtigt mij
de mate uws vreugdegevens
wanneer ik sta en schouwe
uw vrijen boord omtrent! ...

Verder ontwikkelt zich het gedicht tot een machtige allegorie waar Vlaanderens ziel, zingend in den dichter, verheerlijkt staat als het moderne God-verkoren volk:

Wat zie 'k! o Israël,
lijk in de bibelprenten,
gekleend, den overtocht
van 't Abrahamsche diet,
gesmaldeeld en geschaard,
in lijnwaadgrauwe tenten,
ontelbaar, zoo 't den dwang
van Pharao verliet!

Beloofde land van God,
Jordane, in 't hooge Noorden,
hoe schoon 't gelegerd volk,
dat, God gehoorzaam, voet
en hand te zamen, zwoegt
naar uwaard, en de boorden
van 't stroomend waterkleed
strijdmachtig leven doet!

Ik hef, lijk Bala'am,
mijn woord op, en 'k bezegen
den arbeidweerden troost
dien 't neerstig Vlanderen vand.
Zij 't immer God getrouw
God dankbaar, God genegen
en weerd die dierbre kroon
die hem de vrijheid spant...

De gedichten die nu de eene na de andere ontstaan en zijne beide bundels Tijdkrans en Rijmsnoer uitmaken, zijn een grootsche glorificatie van Vlaanderens natuur en leven, gezien op alle uren van dag en nacht, in alle maanden van het jaar. Nu stort zijn rijk gemoed zich uit in onuitputtelijke liefde tot schoonheid der dingen waarop onmiddellijk volgt, zelfs wat te opzettelijk somtijds, zijn liefde tot den grooten Maker van al die Schoonheid. Zijn geest maakt zich los van de stoffelijke verschijning der wereld,

maakt zich los van uur en dag en jaar, ontvlieft den tijd en dringt in de eeuwigheid door tot het ongeschapen Princiep: Dagkrans, Jaarkrans, Eeuwkrans! Machtige optocht van het Leven in zijn duizenderlei verschijning, met op den achtergrond het eeuwig mysterie.

Hier is de groote Gezelle definitief uitgegroeid boven het engere van alle priesterschap eener gevestigde kerk. Telkens en telkens openbaart hij zich hier als een van goddelijk bewustzijn vervulden mensch, in wiens scheppend gemoed zich opnieuw de incarnatie voltrekt van de eeuwig durende en eeuwig nieuwe wisselwerking tusschen de ziel en God. Hier heeft de religieuse Gezelle den diepsten zin van alle religie opnieuw voor zichzelf machtig doorleefd en voor ons tot Schoonheid vertolkt: Midden in de menigvuldigheid en

de verwarring van het leven is hij tot het Eenheidsbewustzijn gekomen. Zijn eigen en ons aller tijdmatic aflopend leven heeft hij gezien onder het gezichtspunt der Eeuwigheid en heeft het dan ook in het teken van het tijdlooze geplaatst. De dichter, zegevierende over al het stoffelijke en al het vleeschlijke, los van natuurdrang en van door primitief erotische factors bepaalde neigingen, los van zijn eigen zelf, van alle afzondering en verenging, heeft het vermocht zijn daarzijn uit onze wereld van wisselvalligheid en noodlot vrij te maken en in het tijdloos-kosmische te verheffen. Terwijl zijn lijfsoog zich verrukt aan het eeuwige wonder van de natuur, zijnde de manifestaties der Godheid in den tijd, peilt zijn geestesoog de afgronden van het primordiale Licht, snakt zijn ziel naar het één-woorden met haar eeuwig oer-

beeld, naar het opgaan, het vergaan, het als-eindig-en-afzonderlijk-zijnde opgeheven worden in het oneindig en allesomvattend wezen van God-zelf. Gezelle vereenigt hier tot een weergalooze synthese het Franciscaansche liefdegevoel met het liefdegevoel der mystiekers. Franciscus leefde teenemaal in de naastbijgelegen, zichtbare dingen, de liefde tot al het geschapene vervulde zijn leven en gaf er zin aan. Zoo ook Gezelle, die zich verwant met alle schepselen voelt; maar overheen de stoffelijke schepping en toch krachtens dezelve verliest zich zijn gewiekte beschouwing in de overaardsche domeinen van het onzichtbare, onstoffelijke, om in te gaan tot den wezenlijken oorsprong van alle dingen. Achter het waarneembare der aardsche verschijnselen vermoedt zijn geest hun oorspronkelijke Idee, en smacht hij met

de machtige extase zijner cosmische liefde om zelf, ontdaan van zijn aardsche gestalte, ontlast van den druk van tijd en stof, niets meer te zijn dan onvergankelijke wezenlijkheid in den schoot van het eeuwige Beginsel. Hier gaat door Gezelle dezelfde ziele drang naar het laatste wezen van alle daarzijn als deze welke de groote mystici van oudsher heeft bewogen: Ruusbroec, die sprak van het 'Eeuwige Nu', Eckehart, die er bewust van was dat 'Gott musz ich werden und ich Gott', dat 'Die Seele ist das All' van Jacopone da Todi, die zegepralend wist: 'Het Al is mijn'! Het is de waarlijk groote en éénige beteekenis van Gezelle in onze litteratuur dat hij, in een gestadige machtige stijging en verrijking van zijn scheppende vermogens, als men alleen bij de allergrootste kunstenaars, een Dante, een Goethe,

ontmoet, heeft verwezenlijkt en gebeeld, als weinigen vóór hem in de scheppende kunst, dit eeuwige, metaphysisch-erotisch gevoel, dat sinds de onheugelijke tijden der oud-Indische zieners, over Platoon en christelijke mystici de gestadige communieering is geweest der hoog-bewuste zielen met God. Over tal van klare, kristalzuivere, soms weergaloos schoone natuurgedichten, vol emotie, visie en stemming en telkens met een meesterhand gebeiteld, natuurgedichten nu eens naïef, dan eens gloedvol, nu eens gemoedelijk, dan eens diep-ernstig - maar altijd gevoeld als een zichtbaar aspect der verborgen Godheid: gedichten als daar zijn: De Kriekroode zonne, O Eerbiedwaardig Hoofd; O Leeksken Licht; O Eerden troost; De Navond komt zoo stil; O Wilde en onvervalschte Pracht; Lentegroen;

de Nachtegale; O Hemelijke diepten; Hoe zeere vallen ze af; Het hazegrauw; Spreeuwen; Gierzwaluwen, kortom over al die vele bijna verbijsterend grootsche verzen die zijn Tijdkrans, Rijmsnoer en Laatste verzen uitmaken; over de even talrijke, meestal even schoone godsdienstige gedichten van Gezelle den geloovigen christen, waar het heet, naar het woord van St. Augustinus: 'Per Christum hominem ad Christum deum' d.w.z. van de aardsche verschijnselen naar het verborgen wezen - gedichten als: Heb's dank, O Heer, Eenzaam om mij, Gebenedijd zijt Gij, Gekwetst en moe geleden, 't Is honderd jaar geleên, - en vooral het Danteske: O Ongeworden, Eeuwig Wezen, is hij dan ook evenals Franciscus, bijna op zijn sterfbed, zijn zonnen-hymnus gaan schrijven, waarin wij den geheelen Gezelle op een waarlijk won-

derbare wijze gesynthetiseerd te aanschouwen krijgen: het heidenske van zijn oorspronkelijk natuurgevoel, zijn Franciscaansche nederigheid en zijn mystische-erotische zielsdrift naar het éénzijn met God: het reeds vermelde sublieme Ego Flos, zijn zwanezang en hoogste accent dat hij heeft bereikt, waarin hij volledig ziel is en toch ook volledig mensch, sensitief en vol smachting, waarin de uitbeelding van het eeuwig verlangen der aarde naar haar oorsprong: de zon, doet denken aan Novalis' tot in het Kosmische verwijden natuurdrang, of ook aan dat machtige, universeel-erotische vers van Richard Dehmel: Nachtgebet der Braut:

O Welt des Lichtes, Welt der Wonne!
O Nacht der Sehnsucht, Welt der Qual!

O Traum der Erde: Sonne, Sonne!
O mein Geliebter, mein Gemahl!

Doch in Ego Flos staat het almachtig verlangen ten slotte in het teeken der zuiverste spiritualiteit. Zoo is Gezelle in den avond van zijn leven gaan stijgen tot in de hoogste regionen waar ooit een menschelijke geest heeft verwijld. Geklommen van sport tot sport op den ladder der stofbevrijding, gaandeweg ontruimd van zinnelijke bekoring en geslachtelijke impulsies door de groote loutering van het lijden en van de ziel, heeft hij al het natuurlijk-menschelijke dat hij in zijn ascetisch leven te onderdrukken had, geestelijk in de oneindigheid geprojecteerd en, in het als met een laatste reminiscentie van zinnelijkheid doorleefde beeld van den drang der aarde naar de zon, met een onvergelykelijke intensiteit de

onuitroeibare zucht van de ziel naar haar eigen, eeuwig oerbeeld vastgelegd. Doch, - tragische en toch zoo menschelijke noot in dit zich door metaphysische erotiek bevrijdende leven - uit dien zelfden tijd dagteekent een gedicht, waarin, veertig jaar na 'Dien avond en die rooze' nog hetzelfde sympathie behoevende, door den weemoed van verzaken en ontberen gedrukt hart droefgeestig en berustend verzucht:

Ik droome alreê van u, mijn kind,
en van de blijde dagen, de dagen,
dat samen wij, en welgezind,
vliegt, dagen, vliegt voorbij, gezwind,
ons lief en leed gaan dragen.

Ik droome alreê van u, mijn kind,
noch late ik mij gelegen, gelegen
aan al dat aardsch en bitter smaakt,
dat 't lijf en 't lijf alleene raakt
en daar de geest kan tegen.

Ik droome alreë van u, mijn kind,
gij hebt hem doorgestreden, gestreden,
den nacht dien 's vijands booze hand
gespreid had om 't beloofde land:
gij zijt erin getreden.

Ik droome alreë van u, mijn kind,
en ga ik langs de straten, de straten,
daar heimlijk in mijn herte weunt
't gedacht daar al mijn hope op steunt:
God zal u mij toch laten.

Dit gedicht is suggestief: het toont aan dat trots alle mystische verrukkingen, alle zielsbevrijding, alle Godsvervoering, de lievende en lijdende mensch, het eeuwige kind der aarde in den grooten Gezelle toch niet was gestorven; het biedt misschien den sleutel tot die algeheel verborgen ruimten in 's dichters gemoed, waarin hij niemand wellicht een blik

heeft gegund en waar nochtans, wie weet, de oorzaak ervan zou te vinden zijn, dat er over bijna al zijn latere verzen, een nauw vatbaar, ragfijn waas van weemoed ligt gespreid, bijna nooit in woorden uitgedrukt en toch onmiskenbaar voorhanden, een melancholie van atmosfeer eerder dan van wezen, verwekt misschien door het ingehouden rythme zijner aandoening, die geestelijk-sereen het leven opnam en in gothische stofontworsteling voerde tot God, doch het zelf niet bloed-warm aanvoelen en genieten mocht.

IV

Lang miskend of over 't hoofd gezien, werd Gezelle eindelijk 'ontdekt' en wel toen het bleek dat de kunst-theorieën der tachtigers en, in aansluiting met dezen, van de Vlaamsche Van Nu en Straksers hun scherpste, machtigste en tevens definitieve verwezenlijking vonden in dezen half vergeten priester, die zelf nooit aan theorie had gedaan en heelemaal buiten den literairen strijd zijner tijdgenooten in Noord- en Zuid-Nederland was gebleven. Gezelle was inderdaad, nevens zijn natuurlijk-lyrische bezieling, een woord-kunstenaar bij uitmuntendheid en het is in de eerste plaats in deze hoedanigheid, dat hij, wat te laat, in de alleruiterste jaren van zijn leven door ontelbare bewonderaars werd gevierd: de glorie is de zon der

dooden... Dat deze groote eenzame, op een oogenblik dat de literatuur in het teeken stond van op de spits gedreven woordkunst, d.w.z. van den hoogst opgevoerden vormcultus in verband met scherpe zeggingskracht en monumentaal beeldingsvermogen, spontaan, zonder opzet en als van zelfsprekend ditgene heeft bereikt waar toenmaals een gansche generatie van dichters en prozaschrijvers naar toe streefde, dit moet niet toegeschreven worden aan den tijdgeest, waarvan zijns ondanks Gezelle den invloed zou hebben ondergaan - lang voor de tachtigers aan 't woord kwamen, in zijn 'Dichtoefeningen' van 1858 vinden wij reeds een preciesheid van teekening, een intensiteit van uitdrukkingsvermogen, een raakheid van beeldspraak, die hij later nog wel zou overtreffen doch die reeds heelemaal de wonderbaar oor-

spronkelijke Gezelle zijn - deze eigenschap heeft Gezelle gemeen met alle waarachtige dichters, voor wie het een behoefte is van hun kunstenaarswezen, niet alleen hun denken en voelen tot uiting te brengen, maar ze tevens ook oorspronkelijk maar klaar, nieuw maar logisch, spontaan maar redelijk, persoonlijk maar algemeen-menschelijk volgens de wijze der kunst te verwezenlijken. Méér dan behoefte, innerlijke noodzakelijkheid en onafwendbare scheppingswet is het hun, hun levensgevoel te beelden in het teeken der Idee, hier bedoeld als het bewuste beginsel van hun daarzijn. Hoe meer ze hun liefst zoo sterk mogelijk levensgevoel in harmonie kunnen brengen met hun geestelijke levenservaring en hoe vollediger en duidelijker ze deze harmonie van het gansche wezen tot schoonheid kunnen vertolken, des te

grooter zal hun beteekenis zijn voor den gang der menschheid naar een geleidelijk, aardisch heroveren van het Verloren Paradijs. Zoo kunst een doel heeft buiten zichzelf, dan kan het geen ander zijn dan den mensch wat meer levensgeluk te verschaffen. Gezelle nu, die toevallig naar den geest van zijn tijd, raak en scherp wist te zeggen wat hij dacht en voelde - op dit gebied werd hij genoeg langs alle zijden belicht, opdat ik er hier van afzien kan in bijzonderheden te treden - Gezelle had tevens een gemoed, rijk genoeg aan liefde, warm genoeg van medevoelen en medelijden, diep genoeg van al-menschelijkheid opdat zijn kunst niet het spoor van haar eeuwig doel zou bijster geworden zijn. Heel anders dan de meesten der tachtigers, wier intellectualisme de dood werd van hun ziels-

emotie, wier eng individualisme hun persoonlijkheid midden in haar ontwikkeling deed stollen, en wier kunst ten slotte een cerebraal spelen met woorden werd, met abstracte begrippen waarbij zij de aanvoeling met het leven kwijt geraakten - de in zijn aanvang zoo superieure Kloos is daarvan het klassieke voorbeeld - kon Gezelle aan zijn woordkunst telkens nieuw leven verleenen omdat zijn wezen groot en menschelijk bleef, en in de eeuwig-oude en zich-eeuwig-vernieuwende natuur het houvast omklemmen, de fundeering handhaven bleef waar hij zijn gansche kunst op bouwde. Al was hem, ten gevolge van zijn priesterlijk ambt, ten slotte toch een uiterst belangrijke zijde van het leven onthouden en ontbeerde hij aldus een rijke, bijna onuitputbare bron van inspiratie, nog bleef hij veel wijder en dieper

menschelijk dan de sombere individualisten van tachtig, die heel vrij in het leven stonden en wier gezichtskring nochtans zoo eng besloten bleef. Dit komt alleen doordien Gezelle, waarlijk groot en prinselijk poëet, intuïtief gevoelde dat alle kunst in het leven wortelt, het leven herschept, en het herbezielt met de tot in het oneindige gevarieerde persoonlijkheid van den kunstenaar die altijd oorspronkelijk genoeg zal zijn als hij zijn eigen levensgewaarwording veraanschouwelijkt en er stijl aan geeft, omdat hij wist dat kunst waarachtig niets uitstaande heeft met alleen in wetenschap en wijsbegeerte thuis hoorende abstractie, maar dat zij door alle cerebrale beschouwing moet laten weergalmen de machtige echo van het leven, alle geestelijke mediteering dragen moet op den polsslag van het bloedeigen, maar toch

tot al-menschelijkheid verwijde bestaan. Gezelle heeft zijn kunst weten te vrijwaren tegen de verkilling der vooropgezette theorieën en systemen, omdat hij, verre van zich in hooghartige gewichtigdoenerij, gewildduistere pseudo-geleerdheid of geblaseerde excentriciteit van het volk af te wenden, gezongen heeft in een taal zoo eenvoudig en zoo volksch mogelijk, een taal rijk aan werkelijk spontane beelden omdat ze telkens als 't ware onmiddellijk uit den volksmond werden afgehoord en niet gezocht in de hemel weet welke vreemde associaties of onmogelijke affiniteiten; Gezelle's poëzie, voorgelezen aan den eenvoudigsten mensch, verrukt dezen evenzoo goed als den meest litterair geschoolden geest. 'De Vlaamsche tale is wonderzoet voor die heur geen geweld en doet' - welnu Gezelle heeft haar geen ge-

weld gedaan, haar integendeel minder ingewikkeld en als het ware naïever, ongekunstelder, den volke dichter gemaakt; hij heeft de 'kultuurtaal' in een gewissen zin weer tot een jonge, door geen 'beschaving' verdopte taal herschapeu, al heeft hij de hoogste beslommeringen van den geest erin vertolkt. Hoe ontwikkeld, geschoold en gekultiveerd hij ook was en vertrouwd met twee, drie oudere en dubbel zooveel nieuwere talen, bleef hij door en door een kind van zijn volk en schreef als het ware nog dan voor het volk, waar hij in zijn machtigste natuurevocaties en zijn geweldigste lyrische vluchten nog zoo eenvoudig bleef van taal en voorstelling als in de simpelste zielechtjes die hij voor de 'doodsanctjes' rijmde van overleden parochianen. En daar Gezelle's kunst door haar woordenmateriaal

innig verband houdt met het Vlaamsche volk, precies zooals zij in haar wezen verwant is met Vlaanderens ziel, is Gezelle drager van Vlaanderens idee in de wereld en zal deze kunst, omdat zij de verwezenlijking in schoonheid is van het diepere bestaan van een natie tot de laatsten der Vlamingen spreken met dezelfde kracht en dezelfde innigheid als tot ons, die nagenoeg nog zijn tijdgenooten zijn. Want nu de kunstsmaak sinds de eerste tachtigers blijkt veranderd, nu men van overdreven vormvereering in het andere uiterste: vormverwaarloozing is vervallen, nu men het individualisme wil vervangen door gemeenschapskunst (al gebeurt zulks voorloopig enkel door 'wij' te schrijven in plaats van 'ik') - nu het op alle wijzen verdedigde 'à peu près' in de plaats is gekomen van de bijna angstvallige preciesheid die bij de

vorige school opgeld maakte, nu zou, ten gevolge dezer verplaatsing van strekking en smaak ook de kunst van den grooten Gezelle in 't gedrang moeten komen, ware 't niet dat de centrale beteekenis dezer poëzie zich verre verheft boven alle voorbijgaande schommelingen der mode en het min of meer doorwegend belang dat nu eens aan deze, dan eens aan gene bijzaak wordt gehecht. In Gezelle's lyriek voelt men het menscheijk kloppen van een hart, een van gemoedswarmte, van al-liefde overstromende persoonlijkheid, ook daar nog waar hij het parnassiaansch ideaal der kunst voor de kunst met de meeste nauwgezetheid nastreeft, als in 'Casselkoeien', b.v. Gezelle komt van de natuur tot het gevoel, van het gevoel tot de erkenning, van de erkenning tot de cosmische verwijding der persoonlijkheid. Maar

in het centrum van dit alles heerscht zijn gothische ziel, resultante van het intuïtieve schouwen van zijn ras, sinds eeuwen overgeleverd van geslacht tot geslacht. En door alles stroomt de natuur, de diep doorleefde, de als schoonheid aanschouwde, en haar aanvaarding als afglans der Godheid blijft het heerlijke, onsterfelijke thema zijner lyriek. Hij is de dichter van een ras, zijn kunst is naar de wijze van het landschap bepaald, in hem leeft, bidt en werkt Vlaanderen. Hij is voor Vlaanderen wat Rabindranath Tagore is voor Indië. Hij is de belichaming van de door het Vlaamsche volk gedragen christelijke wereldbeschouwing, zooals de geest van het Boedhisme in Tagore verheerlijkt staat. In beiden, zinnelijker bij den donkeren zuiderling, geestelijker bij den ascetischen Germaan, worden natuur en leven

rythmisch doordrongen en tot hun eeuwigen oorsprong opgevoerd. Beiden ook zijn drager van de nationalistische gedachte van hun verwaarloosd, onderdrukte volk, wiens verzuchtingen een machtig echo vinden in hun kunst. Zooals het Gezelle niet te min was eerste communie versjes en zieleldichtjes te schrijven, achtte hij het ook niet beneden zich den ontvoogdingskamp van Vlaanderen in menig strijdlid te bezingen. 'Groeninghe of de verheerlijking van den Guldensporenslag' is zonder twijfel één zijner machtigste en fierste zangen.

De zin van Gezelle's grootheid berust aldus niet zoodanig in de stoffelijke gestalte zijner poëzie, - hoe monumentaal hij als woordkunstenaar-zonder-meer reeds is, - dan wel in den dieperen ademtocht van haar leven die de adem is van het

Leven zelf. Hij heeft nooit geschreven volgens een bepaalde formule of een gespecificeerde theorie: hij heeft gezongen volgens de golving van zijn eigen rythme, dat krachtens zijne weergalooze intensiteit, aan zijn kunst een zeldzame oorspronkelijkheid verleende, al heeft hij het daarom niet noodig gevonden de banden met de traditie te verbreken. Als van zelf, ongedwongen en natuurlijk, gehoorzaamde Gezelle aan de geheimzinnige, en op gevaar af van zelf-vernieling, onmiskenbare wetten van de Schoonheid. Als bij alle waarachtige dichters is de grootheid van Gezelle herkenbaar aan de afwezigheid van alle gezochtheid en alle kunstknepen en aan de openbaring van volkomen persoonlijke zuiverheid. Individualist, is hij Vlaming en mensch genoeg, om, drager van Vlaanderens gedachte en groote vertolker van alle men-

schelijk streven, niet dood te lopen in tot het uiterste gedreven zelfanalyse - integendeel zijn algemeenmenselijk levensgevoel, trapsgewijze vergeestelijkt en gelouterd, op te voeren tot de hoge beteekenis van onvergankelijke cultuurwaarden. Het beste in hem heeft hij ons gegeven: zijn liefde voor Vlaanderen, zijn natuur en zijn geloof - en wat hij haatte heeft hij maar liever verzwegen. Slechts hier en daar heeft hij eens terloops een spottende uitlating over den nieuwen tijd 'Leu XXe Siècl! ...' dien hij vreesde ook den geest van zijn volk te zullen vergiftigen. En terwijl hij zelf zijn gemoed en zijn geest vrij houdt van verstarring en mechanisatie, treurige en gevaarlijke producten van intellectualisme en overheersching der techniek, is hij heelemaal evangelische zachtmoedigheid en liefde en blijft

hij, onaangetast, een zuiver voelend en denkend kind van Vlaanderens nog onverkomen, reine natuur. Daarom gaat de onvermengde bewondering van ons geslacht nog altijd naar den rijkhandigen schenker van zooveel gezond en weelderig leven, naar den seren en vertolker van zooveel innige liefde en edeleschoonheid, naar den grooten boetseerder van Vlaanderens ziel: den reusachtigen Gezelle, dezen christen, dezen Vlaming, dezen kunstenaar, dezen mensch.